

Aanzet tot werkagenda van werkgroep impact digitale transitie, voor Raad november 2021

1. Voorstel Traject Werkgroep Digitale Transitie en thema's werkagenda

Tijdens de vergadering van 15 oktober is het DB akkoord gegaan met het besluit om de Werkgroep Digitale Transitie met onderstaande ambities op te richten. In deze werkgroep kunnen naast de klassieke SER-partijen ook andere stakeholders zitting nemen. De werkgroep richt zich in eerste instantie op de thema's arbeidsmarkt, de positie van de burger, veilige en betrouwbare informatie en duurzame innovatie.

De werkgroep heeft de volgende ambities:

1. **De impact van de digitale transitie te monitoren** en op basis daarvan opgaven agenderen door te werken aan verkenningen, en mogelijk aan andere publicaties zoals handreikingen.

De werkgroep kan starten met een verkenning van de ingediende plannen van andere Europese lidstaten voor het EU-herstelfonds waarbij 20% moet worden besteed aan digitalisering.¹ Er kan ook gestart worden met een bredere verkenning van het Europese digitale beleid dat van grote invloed zal zijn op Nederland, zodat sociale partners hierop kunnen anticiperen. Een derde optie is een verkenning van de vele initiatieven die er in Europa zijn gericht op digitale vaardigheden, en de resultaten hiervan.

2. **Het publieke debat over de digitale transitie aanjagen/faciliteren** door kennisbijeenkomsten over de meerwaarde van digitalisering te organiseren, in de vorm van webinars en mogelijk in de toekomst ook weer in de vorm van fysieke bijeenkomsten.

Hierbij kan worden gedacht aan het organiseren van een webinar over wat we kunnen leren van het digitale onderwijs dat tijdens de pandemie plaatsvond en welke uitdagingen op het gebied van digitale vaardigheden deze heeft blootgelegd. Andere mogelijke onderwerpen voor sessies zijn hoe kan data-uitwisseling worden ingezet voor beter zorg of hoe kunnen we werkenden beter equiperen op de veranderende taken door digitalisering.²

3. **Voor interne samenhang te zorgen bij de lopende SER-activiteiten met een digitale component.** Hiervoor kan in ieder geval in de nabije toekomst worden aangesloten bij het advies Hybride werken en de ArboVisie 2040. Ook zal er input worden geleverd aan de StvdA ten behoeve van de jaarlijkse monitor van de European Social Partners Framework agreement on Digitalisation.³

2. Urgentie en noodzaak

¹ Zo heeft Duitsland aan ambitieus plan ingediend waarin 14 miljard euro wordt ingezet voor digitale veranderingen die uiteindelijk moet leiden tot een 2% toename van hun BBP.

² Zoals eerder in 2019, naar aanleiding van TNO (2019) Monitor Technologisering en Arbeidsmarkt

³ <https://www.stvda.nl/nl/publicaties/digitalisering-europese-sociale-partners>

Technologische veranderingen zoals robotisering, artificiële intelligentie (AI) en andere digitale toepassingen kunnen voor extra welvaartsgroei zorgen. Ze bieden in potentie grote kansen voor productiviteitswinst, nieuwe markten, producten en diensten en veranderende waardeketens. Ook kan digitalisering⁴ bijdragen aan kwaliteitsverbetering en kostenbeheersing in de dienstensector (zoals de zorg en het onderwijs) en een bijdrage leveren aan de energietransitie. Tegelijkertijd is er een toenemend bewustzijn dat digitalisering nieuwe vragen⁵ oproept en afhankelijkheden met zich meebrengt die leiden tot een verlies van zeggenschap van burgers, professionals en overheden om de digitale innovatie op een verantwoorde manier in te zetten.⁶

De Europese Commissie kondigde in 2020 Europa's digitale decennium aan en heeft sindsdien een reeks wetsvoorstellen⁷ met een focus op data, technologie en infrastructuur gedaan die Europa's digitale soevereiniteit moeten versterken. Daar komt nog bij dat er van het Europees Covid herstelplan, waar Nederland een beroep op kan doen, minimaal 20% van het geld is gereserveerd voor voorstellen die zich richten op de digitale transitie.⁸

Het is belangrijk dat Nederland tijdig op deze ontwikkelingen anticipeert, zodat zij de kansen die hieruit voortkomen ten volle kan benutten. De Nederlandse digitaliseringsstrategie is hierbij een belangrijke vertaalslag.⁹ Om de Nederlandse internationale concurrentiepositie te kunnen behouden en uitbouwen en economische en maatschappelijke vraagstukken op te lossen is de NL AI coalitie opgezet door onder andere VNO-NCW en MKB-Nederland. Het Europese ethische kader voor AI is door de organisatie ALLAI¹⁰ verder vertaald naar de Nederlandse context. Ook de Tweede Kamer heeft haar aandacht voor digitalisering vergroot door in juni 2021 een Commissie Digitale Zaken in te stellen.

Werkgroep impact digitale transitie

De SER ziet het belang van de digitale transitie in en wil daarom een werkgroep oprichten, die de komende jaren op structurele wijze aandacht vraagt voor deze transitie en vooral de sociaal-economische kansen en risico's hiervan. Eerder is de relevantie van deze transitie voor de SER in het MLT *Zekerheid voor mensen, een wendbare economie en herstel van de samenleving*¹¹ op hoofdlijnen al geschetst. De werkgroep zal dit nader uitwerken.

De werkgroep richt zich op het agenderen en daarmee faciliteren van het publieke debat tussen maatschappelijke organisaties en de overheid¹² ondersteund door experts en de wetenschap, over oplossingen voor grote maatschappelijke sociaal-economische vraagstukken. De SER kan een bijdrage leveren aan een integrale aanpak van deze vraagstukken.

⁴ Digitalisering staat voor een cluster van digitale technologieën, waar robotica, AI, algoritmes, data, digitale platforms, biometrie, persuasieve technologie, Augmented Reality en Virtual Reality deel van uitmaken.

⁵ Het volgende artikel gaat hier nader op in: Pilat, D. (2021) *Welvaart vraagt om andere focus in digitaliseringsbeleid*, ESB, 106 (4800S) 12 augustus 2021

⁶ Rathenau Instituut, *De stand van digitaal Nederland – Naar zeggenschap en vertrouwen in de digitale samenleving*, Den Haag 2021.

⁷ Het gaat hier onder andere over de *Digital Services Act*, *Digital Markets Act* en de *AI regulation*.

⁸ Voor meer informatie over het herstelplan zie: https://ec.europa.eu/info/business-economy-euro/recovery-coronavirus/recovery-and-resilience-facility_nl

⁹ De Nederlandse Digitaliseringsstrategie 2018-2021

¹⁰ <https://allai.nl/about-us/>

¹¹ <https://www.ser.nl/nl/Publicaties/advies-sociaal-economisch-beleid-2021-2025>

Anderzijds richt de werkgroep zich op de sociale partners, kroonleden en het secretariaat. Hoewel er bij de SER de afgelopen jaren al de nodige aandacht is geweest voor aspecten van de digitale transitie, vooral gericht op de arbeidsmarkt, is er nog geen commissie of werkgroep die op structurele wijze de impact van de digitale transitie in de gaten houdt en op basis daarvan opgaven agendeert. Een werkgroep digitale transitie zorgt voor meer samenhang, door een rol spelen in het verbinden van deelthema's van de digitale transitie (bijvoorbeeld in de zorg, het onderwijs, de toekomst van de industrie, de groene transitie en bij hybride werken), die al bij de SER op de agenda staan.

Na twee jaar vindt een evaluatie plaats: heeft de werkgroep op deze manier voldoende toegevoegde waarde?

3. Thema's werkagenda digitale transitie

Op 25 juni heeft een brainstorm plaatsgehad over de rol die de SER kan innemen op het gebied van de impact van de digitale transitie. Tijdens de brainstorm is over vier thema's gesproken: de impact van de digitale transitie op de arbeidsmarkt, op cybersecurity, op de energietransitie en op de positie van de burger. Uit deze brainstorm kwam een aantal algemene punten, die het belang van het agenderen en daarmee faciliteren van het publieke debat onderstrepen:

- Onderzoek naar digitalisering moet zich meer richten op de brede welvaartseffecten.
- Er is meer aandacht nodig voor zowel de kansen als de risico's van de digitale transitie.
- Er is meer bewustzijn nodig van de impact van de digitale transitie en de samenhang met andere transities, zoals bijvoorbeeld de energietransitie en demografische ontwikkelingen.

Ook is er gesproken met een aantal vertegenwoordigers van sociale partners om te zien welke thema's, behoeften en verwachtingen bij hen leefden. Het overgrote deel van de sociale partners herkende onderstaande thema's als relevant. De arbeidsmarkt is voor hen een belangrijk focuspunt. Ook herkenden zij de noodzaak ervoor te zorgen dat het kennisniveau over het onderwerp digitalisering op peil is - zowel binnen de SER, bij de sociale partners als breder in de samenleving. De input van de sociale partners is in dit document verwerkt.

Digitalisering loopt door alle belangrijke thema's van de SER heen. Op basis van de brainstorm en de input van de sociale partners zijn de volgende thema's gekozen: 1) arbeidsmarkt, 2) de positie van de burger, 3) veilige en betrouwbare informatie en 4) duurzame innovatie.

Boven de thema's hangt de vraag: 'hoe faciliteren we dat digitalisering bestaande tweedelingen in de samenleving verkleint en de kansen van digitalisering ten goede komen van iedereen?' De ambitie is dat het verdienvermogen van digitalisering goed wordt verdeeld en meerwaarde heeft voor diverse groepen. Voor de genoemde deelterreinen is tijdens de brainstorm verkend wat er aan de hand is en welke rol de werkgroep digitale transitie kan spelen.

Elk thema kan worden verkend door te starten met een verkennend (literatuur)onderzoek, in nauw overleg met stakeholders, om de opgaven nader te bepalen. Dit kan leiden tot een bijeenkomst met deze stakeholders of een praktijksessie waarin een specifieke toepassing of situatie wordt besproken- en later uitgewerkt worden in een verkenning of een advies. De definitieve keuze en de volgorde van de

onderwerpen zal door de werkgroep worden bepaald en is afhankelijk van de ervaren urgentie.

Arbeidsmarkt

Digitalisering raakt de arbeidsmarkt in brede zin – alle sectoren en alle lagen binnen organisaties hebben er mee te maken. Het werpt nieuwe uitdagingen op voor zowel werkgevers als werknemers.¹³ Uitgaande van voldoende goed opgeleide mensen kan digitalisering een belangrijke rol spelen bij arbeidsproductiviteitsverbetering, het verbeteren van de Nederlandse concurrentiepositie en een positief effect hebben op het verdienvermogen. Naast een positief (economisch) klimaat voor nieuwe technologieën is het ook nodig dat mensen, gewoontes en organisatieculturen worden voorbereid op deze technologieën zodat deze ook daadwerkelijk gebruikt kunnen worden en dat werknemers daar nadrukkelijk bij betrokken worden (sociale innovatie).

Om een inclusieve arbeidsmarkt te behouden is het van belang rekening te houden met de demografische ontwikkelingen, zijn er andere school- en baankeuzes nodig en zou herscholen en bijscholen vanzelfsprekender moeten zijn. Met de Actie-agenda Leven Lang Ontwikkelen vraagt de SER hier nadrukkelijk aandacht, ook op het gebied van digitale vaardigheden.¹⁴ Ten opzichte van andere EU-landen scoort de Nederlandse bevolking goed: de helft van de 16- tot 75-jarige Nederlanders had in 2019 meer dan digitale basisvaardigheden, tegen 33 procent gemiddeld in de Europese Unie.¹⁵ Maar ook in Nederland is er een aanzienlijke groep die het basisniveau nog niet haalt.¹⁶ Deze groep is kwetsbaar in de steeds digitaler wordende samenleving.

De gevolgen van digitalisering voor de arbeidsmarkt zijn ook opgepakt door de Europese sociale partners in de vorm van een raamovereenkomst over digitalisering.¹⁷ De overeenkomst benadrukt dat sociale partners per land gezamenlijk aan de slag moeten gaan met vraagstukken als het belang van de juiste digitale vaardigheden¹⁸, de gevolgen voor de werkgelegenheid, afspraken over bereikbaarheid (balans werk-privé), AI en het Human in Command principe¹⁹ en vraagstukken over menselijke waardigheid en privacy.²⁰

Positie burger

Er is nog relatief weinig aandacht voor de impact van de digitale transitie op de burger. Af en toe wakkert de aandacht even op, bijvoorbeeld als blijkt dat scholen digitale middelen gebruiken terwijl ze zich niet bewust lijken van de gevolgen daarvan voor de leerlingen. Met name de belangen van de burger en de onduidelijkheid over de rollen, vragen om een verdieping. Wat zijn voor- en nadelen van de digitale transitie voor de burger en welke rol kan een burger spelen in de vormgeving van een digitale samenleving?

¹³ Dit blijkt onder andere uit SER (2016) Mens en technologie: samen aan het werk, SER (2019) Effecten van technologisering op de arbeidsmarkt en SER (2020) Hoe werkt de platformeconomie.

¹⁴ Het is belangrijk een onderscheid te maken tussen functionele en kritische digitale vaardigheden. Zie Deursen, van A. en E. Helsper (2020) Digitale vaardigheden: een onderzoeks- en beleidsagenda.

¹⁵ <https://www.cbs.nl/nl-nl/nieuws/2020/07/nederlanders-in-europese-kopgroep-digitale-vaardigheden>

¹⁶ Non, M. en M. Dinkova (2021) Aanzienlijk deel beroepsbevolking kampt met lage digitale vaardigheden. *ESB*, 106(4797), 230-233.

¹⁷ <https://www.etuc.org/en/pressrelease/eu-social-partners-reach-agreement-digitalisation> en <https://www.buinenesseurope.eu/publications/european-social-partners-framework-agreement-digitalisation>

¹⁸ Digitale vaardigheden worden steeds belangrijker, zowel binnen de ICT-sector als daarbuiten. Zie Centerdata (2021), Arbeidsmarktonderzoek ICT met topsectoren 2021

¹⁹ "We need a human-in-command approach to AI, where machines remain machines and people retain control over these machines at all times," EESC (2017).

²⁰ De Stichting van de Arbeid is belast met de monitoring van de activiteiten van de sociale partners die tot de raamovereenkomst gerekend worden.

Verder is het onduidelijk of de burger voldoende voorbereid is op de digitale transitie, of de randvoorwaarden op orde zijn en of de vaardigheden van voldoende niveau zijn volgens de normen van een inclusieve samenleving. Dit is niet alleen relevant voor de burger zelf, maar het vertrouwen van de burger in de digitale transitie is ook een belangrijke randvoorwaarde voor deze transitie.

Dit alles vraagt om een verkenning van de impact van de digitale transitie op de positie van de burger en hoe deze positie in relatie staat tot de overheid en het bedrijfsleven.

Veilige en betrouwbare informatie

Een robuuste (data)infrastructuur en goede beveiliging van informatie en data zijn essentieel voor de uitvoering van veel (werk)processen en daarmee de Nederlandse concurrentiepositie. Ondanks het grote belang dan er gehecht wordt aan het veilig houden van data en informatie, is de cyberweerbaarheid²¹ van de Nederlandse samenleving niet op orde. Dit geldt zowel voor publieke organisaties als bedrijven. Het voorkomen van problemen en onderhouden van de veiligheid vraagt juist om een centrale regie van de overheid. De SER kan verkennen wat ervoor nodig is om een breder draagvlak te krijgen voor de cyberweerbaarheid van de totale samenleving (overheid, bedrijven, groot en klein, en burgers).

Duurzame innovatie

Technologie kan vele oplossingen bieden voor het duurzaamheidsvraagstuk, maar komt ook met nieuwe uitdagingen, onder andere op het gebied van sociale innovatie. Ook de Europese Commissie ziet de digitale en de duurzame transitie als onlosmakelijk verbonden.²² De Raad voor de Leefomgeving (RLI) heeft met het rapport Digitaal duurzaam de urgentie van een integrale aanpak van de twee transities geagendeerd.²³ De SER kan op basis van dit rapport proberen een stap verder te komen met dit vraagstuk, bijvoorbeeld door te verkennen onder welke omstandigheden de groeiambitie op AI te verenigen is met de groeiambitie op verduurzaming.

²¹ Het vermogen om weerstand te bieden tegen cybercriminaliteit

²² https://ec.europa.eu/reform-support/what-we-do/digital-transition_en

²³ <https://www.rli.nl/publicaties/2021/advies/digitaal-duurzaam>